

KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

Ergül ACAR*

2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan fordist birikim rejimi, 1970'lerin ortalarından itibaren ekonomik kriz içerisine girmiş, bu krize siyasal krizin de eşlik etmesiyle birlikte Keynezyen ulus devlet modeli büyük bir meşruiyet kaybı yaşamaya başlamıştır. Bu gelişmelere üretimin uluslararasılaşmasının eklenmesiyle birlikte ulus devletin varlığı tartışılmaya başlanmıştır. Ulus devletin yetkilerinin görece kısıtlanmış olmasına rağmen, yurttaşlar topluluğunun oluşturduğu siyasal bir varlık olarak, sermaye kesimlerinin uluslararası alanda rekabet avantajı elde edebilmek için devlet desteğini arama ihtiyacı devam ettiği sürece, varlığını sürdürüleceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Fordizm, ekonomik kriz, refah devleti, ulus-devlet, küreselleşme.

Liberal kapitalizmin temel paradokslarından birisi kişi hakları ile mülkiyet haklarının çelişmesidir. Liberalizmin, özellikle sanayi devriminden sonra yaşanan işçi mücadeleleri sonucunda, genel ve eşit oy temelinde temsili bir nitelik kazanarak “demokratikleşmesi”, mülkiyet haklarının sınırsız kullanımının önünde engel oluşturmaya başlamıştır. Bu anlayışa göre, refah devletlerinin yaşadığı krizin temelinde, temsil sistem yoluyla halk çoğunluğunun taleplerinin siyasal iktidarlar tarafından karşılanması ve böylelikle komuta alanının ekonomik alan aleyhine aşırı gelişmesi yatmaktadır. Sermaye, 1970'lerin sonundan itibaren, hem yerel bağlardan kurtulmak hem de dünya piyasasındaki aşırı karlardan yararlanmak için, uluslararasılaşma süreci içerisine girmiştir. Bu çerçevede hedef tahtasına konulan refah devleti modelidir. Bu modelin ekonomik ve politik olmak üzere iki yönü vardır. Ekonomik yönü, siyasal iktidarın çalışan kesimler lehine geliri yeniden dağıtıcı politikalar uygulamasıdır. Politik yönü ise, siyasal iktidarın toplumu oluşturan çıkar grupları arasında özgür ve eşit yarışma yoluyla ele geçirebileceğini iddia eden siyasal çoğulculuk anlayışıdır.

Bu yazıda küreselleşme ve ulus devletin geleceği sorunu, refah devletinin krizi ve neo-liberalizm bağlamında tartışılacaktır. Küreselleşme süreci kısaca ele alındıktan sonra, ilk önce refah devletinin

---

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı (Siyaset Bilimi) Doktora Öğrencisi

ekonomik ve siyasal krizi ele alınacak, ardından ulus devletin geleceği konusunda yapılan tartışmalar özetlenecek, son olarak da genel bir değerlendirme yapılacaktır.

KÜRESELLEŞME ÇAĞI

Kapitalist devletler, 1970'lerin başından itibaren kâr hadlerinin azalma eğilimi yasasının bir sonucu olarak iktisadi bir kriz içerisine girdiler. Kapitalist dünya 2. Dünya Savaşı sonrasındaki 25 yıllık zaman diliminde, özünü emek ve sermaye arasındaki kitlesel üretim ve tüketime dayanan uzlaşmanın oluşturduğu bir "altın çağ" yaşamıştı. Fordist kitlesel üretimi tüketecek kitlesel talep olduğu sürece de bu çağın sürüp gideceği düşünülüyordu. Ancak, zamanla piyasalar doygunluğa ulaştı ve aşırı kârlılık krizleri ortaya çıkmaya başladı. 1970'lerin ortasından itibaren krizden çıkış yolu olarak devletin ekonomiden ve sosyal adaleti sağlayıcı rollerinden vazgeçmesi gerektiği savunulmaya başlandı. Bu düşüncedekilere göre, devlet, II. Savaş sonrası dönemin istisnai işlevleri yerine, baştaki, orijinal işlevine, "gece bekçisi devlet" işlevine geri dönmeliydi. Sosyal devlete yönelik bu neo-liberal saldırı piyasaya itibarını yeniden kazandırmayı amaçlıyordu.

Küreselleşme süreci, neoliberalizm tarafından, uluslararası ekonomik sistemde, esneklik ve rekabetin temel yön verici ilkeler olduğu, devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinin en aza indirildiği bir süreç olarak tanımlanıyordu. Ancak, gerçekte, durum hiç de böyle değildi. Ne teknoloji ne de işletmeler küreselleşmeyi tek başlarına başlatabilirlerdi. İçerdiği "devlet karşıtı" söyleme rağmen, küresel ekonominin kurulmasında belirleyici aktörlerin gelişmiş ülke devletleri, G-7 ve onların yardımcı kuruluşları niteliğindeki uluslararası finans kurumları (IMF, DB, DTÖ, OECD) olması manidardır. Bu yönelimin temelinde birbirleriyle bağlantılı olan üç siyaset tarzının yattığı görülmektedir:

- 1) Yurt içi ekonomik faaliyetlerin (finansal piyasalardan başlayarak) deregülasyonu;
- 2) Uluslararası ticaret ve yatırımların liberalizasyonu;
- 3) Kamu kontrolünde olan şirketlerin özelleştirilmesi (özellikle de yabancılara satılması).

Bu politikalar, ABD'de 1970'lerin ortalarından, Britanya'da ise 1980'lerin başından itibaren uygulanmaya başlandı ve 1980'lerde tüm Avrupa'ya yayıldı; 1990'larda dünyanın çoğu ülkesinde uygulanmaya

başlandı ve uluslararası ekonomik sistemin hakim standardı haline geldi.¹ Devletin üretim alanından çıkarılması hedefleniyordu. Vaktiyle kârlı bulunmadığı için yatırım yapılmayan alanlar, hazır alt yapıları ve pazar olanaklarıyla sermaye için cazip alanlar haline geldi. Bu süreci yorumlamada hakim olan argüman, 1950’li ve 1960’lı yılların, kapitalizmin tarihinde geçici bir dönem olduğunu iddia ediyordu. Doğal olan devletin piyasanın işleyişine müdahalede bulunmadığı liberal ekonomik sistemdi. Ancak, tüm bunlara rağmen, kapitalizme alternatif oluşturan sosyalist bir blok var olduğu sürece, piyasa fetişisti çabaların evrensellik kazanması beklenemezdi.

1990’larda sosyalist bloğu oluşturan ülkelerin bir birini ardına çökmesi, kapitalizme işte bu fırsatı verdi: Liberal kapitalizmin alternatifsiz bir sistem oluşu iddiası daha yüksek bir özgüvenle savunulmaya başlandı. Yaşanan bu süreç ideolojik destek bulmakta da fazla gecikmedi. Siyasetin içinden gelme birisi olan Fukuyama, tarihin sonunun geldiğini ilan ediyordu. O’na göre, Batı liberal demokrasisinin, rakipleri karşısında üstünlük kazanmasıyla birlikte, insanlığın ideolojik evriminin sonuna gelinmişti. Bu, değişimin ve çatışmanın olmayacağı anlamına gelmese de, OECD uygarlığı karşısında geçerli alternatiflerin tükendiği anlamına geliyordu. Sosyalizmin alternatif bir model olmaktan çıkmasıyla birlikte, Batı liberal demokrasisi insan yönetiminin nihai biçimi olmuş ve tarihsel gelişmeyi nihai amacına erdirmişti. Fukuyama, Hegel’in teleolojik yaklaşımından yola çıkarak ‘dünyada özgürlük olarak usun liberal bir devletin kurumlarında kendini gerçekleştirerek mutlak bir sona...’ erdiğini öne sürüyordu.² Bu anlamıyla, tarihin sonu, kusursuz bir sistemin ortaya çıkması olarak değil; kapitalizmin üstesinden gelmeyi amaç edinen alternatif projelerin gündemden kalkması anlamına geliyordu. Yoksa, ne kapitalizm kusursuz bir sistemdi ne de çatışmalar ve adaletsizlikler ortadan kalkmış durumdaydı.³

Kapitalizm, 1990’ların dünyasında artık hakim bir model haline gelmişti. Neoliberal saldırı, bir yandan tüm ülkelerde özelleştirme politikalarının istihdamı, dolayısıyla da toplumsal refahı arttıracığını iddia ediyor, diğer yandan da özellikle üçüncü dünya ülkelerini dışa

---

¹ Castells, M., *The Rise of the Network Society*, Vol. I, Blackwell Publishers, Oxford, 2002, s. 137.

² Anderson, P., *Tarihten Siyasete Eleştiri Yazıları*, İletişim, İstanbul, 2003, s. 387-88.

³ Ak, s. 457, 467.

açarak onları uluslararası sermayenin spekülasyon alanları haline getirmeye çalışıyordu. Bu süreçte, egemen kılınan “küreselleşme” söylemi ile, artık tek kutuplu bir dünyada yaşandığı, liberal kapitalist sistemin (piyasa ekonomisinin) alternatifinin olmadığı ve ulusal sınırların öneminin giderek azaldığı görüşü hakim kılınmaya çalışılıyordu. Bu neoliberal küreselleşme tasavvuruna göre, ekonomik kalkınmanın ve zenginleşmenin tek kaynağı olan sermayenin önündeki tüm engeller kaldırılmalıydı. Artık, “bağımlılık”, “sömürü” gibi kavramların modasının geçtiği, yepyeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmaya başladığı iddia ediliyordu. Ancak, gerçekte “küreselleşme” olarak adlandırılan süreçte ortaya çıkan gelişmeler “küreselleşme” söyleminin çizmeye çalıştığı tablodan oldukça farklı bir gerçeklik ortaya koymaktadır. Wood’un da belirttiği üzere, küreselleşme insanlık tarihinin yeni bir evresi olmaktan çok, kapitalizmin ve sermayenin başından beri sahip olduğu özelliklerin bir dışavurumudur. Ancak, bunu söylemek, kapitalizmin zaman içinde değişmeden kaldığını savunmak anlamına gelmemektedir. Wood, kapitalizmin en başından beri uluslararası bir sistem olduğunu belirtmekte ve günümüz dünyasıyla 1848’de Marx ve Engels tarafından *Komünist Manifesto*’da betimlenen kapitalizm arasındaki çarpıcı benzerliklere dikkat çekmektedir.⁴

Küreselleşme ile ortaya çıkan yenilikler şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Uluslararası finansal kuruluşların (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, G-7 ve OECD) ağırlığı artmıştır.
- 2) Başlıca amaç, Üçüncü Dünya ülkelerini devletsizleştirmek ve altın çağın fordist devletini tasfiye etmektir.

---

⁴ Wood, E.M., “Labor, Class, and State in Global Capitalism”, Wood, E.M., Meiksins, P. ve Yates, M. (eds.), *Rising From the Ashes*, Monthly Review Press, New York, 1998, s.5-6. Munc, Wood’u aşağıdan küreselleşmeyi savunanlara karşı devletçi ve milliyetçi bir mücadeleyi öne çıkaran ortodoks bir bakış açısına sahip olmakla eleştirmektedir (Munck, R., *Emeğin Yeni Dünyası*, Kitapyayınevi, İstanbul, 2002, s. 34-5).

3) Sermayenin ülkeler arasındaki hareketlerinin önündeki engeller kaldırılırken,⁵ emeğin ulusal sınırlara hapsedilmesi temel amaçtır.⁶

Küreselleşme çağında fordist uzlaşma, ulusal ve uluslararası sermayenin temel hedefi durumundadır. Bu, devletin salt baskıcı işlevine indirgenmesi anlamına gelecektir. Ancak salt baskı aygıtları ile donanmış sistem emekçi sınıfların gözünde meşruiyetini giderek yitirecektir.⁷

REFAH DEVLETİNİN KRİZİ

Günümüzde fordizmin krizine paralel olarak, ekonominin ve devletin yeni birikim rejiminin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılması tartışılmaktadır. Yeni küresel eğilimleri ve olası politikaları anlayabilmek bakımından öncelikle fordizmin temel özelliklerini ortaya koymak son derece önemlidir. Bob Jessop, fordist rejimin tipik biçimi olarak Keynezyen refah devletini göstermektedir.⁸ Bu devlet biçiminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik açıdan görece kapalı ulusal ekonomilerde, asıl olarak talep yanlı politikalarla tam istihdamı güvence altına almak. Bu yolla talebin, fordist ölçek ekonomileri temelinde ve esnek olmayan üretim araçlarıyla gerçekleştirilen kitlesel üretime uyum sağlaması hedeflenmektedir.

- Tam istihdam büyüme düzeyinin sınırları çerçevesinde, toplu pazarlık rejimi düzenlenmeye çalışılmaktadır. Temel amaç, kitlesel üretimden faydalananları, fordist sektörde çalışanların ötesine taşıyarak, ekonomik gelişmeden tüm yurttaşların yararlanmasını sağlamaktır.

---

⁵ Bilgi teknolojisindeki gelişmeler yatırımların dövize, tahvillere, hisse senetlerine vb. yatırılmasına olanak tanıyordu. Bu tür finansal yatırımlar büyük bir hız ve karmaşıklık içinde hareket ettiğinden, ulusal devletlerin onları etkin bir biçimde düzenlemeleri bir yana, bu hesapları doğru bir biçimde izleyemiyorlardı bile (bkz. Smith, T., *Technology and Capital in the Age of Lean Production*, State University of NY Press, NY, 2000, s. 120-21). Bu durum ulus-devletlerin egemenlik alanlarının zayıflayıp uluslararası sermaye hareketlerinin basit bir izleyicisi olması anlamına gelmektedir. Bunun en açık örneği, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın (MAI), ulusal sınırlar içinde yabancı sermaye ile ilgili anlaşmazlıkların uluslararası tahkim yoluyla çözüme kavuşturulmasını öngörmesidir. Bu anlaşmanın içeriği ve olası sonuçları için bkz. Tonak, E.A., "Niçin Küreselleşme Üzerine Bir Kitap Daha?", E.A. Tonak (der.), *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.

⁶ Boratav, K., "Emperyalizm mi Küreselleşme mi?", *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, E. A. Tonak (der.), İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s. 18-20.

⁷ Ak, s. 21

⁸ Jessop, B., "The Transition to Post-Fordism and the Schumpeterian Workfare State", Burrows, R. ve Loader, B.(der.), *Towards a Post-Fordist Welfare State* içinde Routledge, London, 1994, s. 17 ve Jessop, B., *The Future of Capitalist State*, Polity Press, Cambridge, 2002, s. 59-61

Böylelikle, efektif talebi güçlendirerek fordist gelişme tarzına uygun kolektif üretim biçimleri geliştirilmek istenmektedir.

- Teritoryal (ülkesel) devlet, farklı ölçeklerde, Keynezyen refah politikalarının rehberliğinden ve geliştirilmesinden sorumlu olduğu ölçüde ulusal bir karaktere sahiptir.

- Keynezyen devlet, kurumlarıyla piyasa güçlerini tamamlayabildiği ve sivil toplum kurumları içinde başat bir rol üstlenebildiği ölçüde devletçi bir niteliğe sahiptir. Devlet, ekonomik, sosyal ve politik düzenlemelerin çekim odağı olduğu ölçüde, karma bir ekonomik yapı arz etmektedir.

Keynezyen devletin bu özellikleri, ideal tipik bir niteliğe sahiptir. Her bir ülkede bunların tamamının bir arada bulunması mümkün değildir. Yukarıda sayılan özellikler çerçevesinde Keynezyen devlet sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bunlardan öncü olması ve kendisinden sonra gelen çalışmalara yön vermesi bakımından Esping ve Anderson'un çalışmaları diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu yazarlar Keynezyen devleti dört grup altında incelemektedirler. Bunu yaparken temel kriterleri iş gücünün metasızlaşmasıdır (decommodification):

Birincisi *liberal* tiptir. Bu tipte, iş gücünün metasızlaşması en alt seviyededir. Bu tip, üç ayak üzerinde yükselir: i) Minimal devlet, ii) işgücüne katılımda ortaya çıkan risklerin sosyalizasyonu yerine bireyselleştirilmesi ve iii) ekonomik ve sosyal sorunların piyasa merkezli çözümünün tercih edilmesi.

İkinci tip *muhafazakar* tiptir. Burada metasızlaşma orta seviyededir. Üç özelliği vardır: i) Piyasanın gediklerini telafi etmede kilit rol, aileye ve korporatif kurumlara verilir; ii) riskler tüm yurttaşları kapsayacak biçimde evrenselleştirilmeyip, statü grupları temelinde bir ayrıma gidilir ve iş ve sosyal tabaka farklılaşması temelinde risk havuzları oluşturulur; iii) refah kazanımları geleneksel aile biçimine ayrıcalıklandırılır ve onlara ulusal yurttaşlık temelinde değil sınıf ve tabaka temelinde ulaşılır. Ayrıca, bu tipte gönüllü teşebbüslere de kilit bir rol verilir.

Sosyal Demokratik tipte ise, metasızlaşmanın en yüksek aşaması temsil edilir. Bu tip, genellikle kuzey ülkelerinde güçlü işçi hareketlerine bağlı olarak gelişmiştir. Burada piyasanın başarısızlıkları devlet tarafından telafi edilir; riskler çok yaygın bir biçimde toplumsallaştırılır ve refah kazanımları tüm yurttaşları kapsayacak biçimde evrenselleştirilir. Hatta devlete olan desteğin tabanını artırmak için metasızlaştırma girişimleri orta sınıflara kadar yayılır.

Son tip ise, *ailesel* ya da *Güney Avrupa Refah Rejimleri* olarak adlandırılan tiptir. Bu tipte, piyasanın olumsuzlukları karşısında, genişletilmiş ailenin ekmek parasını kazanan erkek figürü, temel çıkış noktası olarak alınır. Bu yönüyle, bu tip orta derecede metasızlaşmanın değişik bir biçimini oluşturur.⁹

Jessop da kendi sınıflandırmasını yukarıdaki dörtlü sınıflandırma temelinde yapmakta ve Keynezyen refah devletinin Avrupa ve Kuzey Amerika bağlamında, aşağıdaki gibi sınıflandırılabileceğini belirtmektedir:¹⁰

- *Liberal Refah Rejimleri*, para sermayenin baskın olduğu finans temelli ve pazar yönlendirmeli kapitalist rejimlerdir.

- *Sosyal Demokratik Refah Rejimleri*, Fordist ihracat ekonomilerine dayanan küçük ekonomilerdir. Rejimin temel özellikleri yüksek vasıflılık, yüksek verimlilik, yüksek ücret ve esnek uzmanlaşmış ihracata sahip olmaktır.

- *Korporatist ve Muhafazakar Refah Rejimleri*, açık ya da kapalı daha büyük ekonomileri içerir. Bu tipte endüstri ile finans sektörleri ve büyük işletmelerle orta ve küçük işletmeler arasında yakın koordinasyon vardır. Zanaat üretimine ve lonca örgütlenmelerine çok büyük ağırlık verilir.

- *Güney Avrupa Modeli* ise, geç gelişmiş çevresel fordist ekonomileri kapsamaktadır. Bu ekonomilerin temel özelliği büyük bir tarım sektörü ile birlikte geleneksel bir toplumsal yapıya sahip olmaları ve aile kapitalizmi temelinde örgütlenmeleridir.

Refah devletinin bu denli farklı coğrafya ve kültürlerle yayılmış olması, Keynezyen devletin krizinin de buna bağlı olarak farklı görünüm kazanmasına neden olmuştur. Devletçi geleneğin zayıf olduğu Anglo-Sakson ülkelerinde neo-liberal saldırı daha etkili olurken, kıta Avrupası'nda, özellikle de Kuzey ülkelerinde, refah devletinin pek çok özelliğini korumaya devam ettiği görülmektedir.

Sadece ona indirgemek mümkün olmamakla birlikte, fordist uzlaşmanın en başta ekonomik krizin baş göstermesiyle birlikte sarsılmaya başladığı söylenebilir. Birikim rejiminden kaynaklanan kriz, yeni birikim rejiminin ihtiyaçları doğrultusunda düzenleme tarzında gerekli

---

⁹ Jessop, *The Future of...*, s. 62-63.

¹⁰ Ak, s. 68.

değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır.¹¹ Bu çerçevede aşağıdaki bölümde ilk olarak ekonomik kriz üzerinde, daha sonra da bunun siyasal yansımaları üzerinde durulacaktır.

Refah Devletinin Ekonomik Krizi

Hirsch'e¹² göre ekonomide hakim olan eğilim, krizi, kurumsal-politik nedenlerle açıklamaktadır. Çoğu Marksist de bu kapsam içinde yer almaktadır. Bu kesimlere göre, kapitalizmin 1970'lerin başından itibaren içine girdiği kriz, Keynezyen devletin kurumsal ve politik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede krizin nedenleri olarak, yıllar itibarıyla ücretlerde aşırı bir artışın meydana gelmesi ve kamu harcamalarının (geniş anlamda refah harcamaları) ve kamu borçlarının aşırı artması gösterilmektedir. Bununla birlikte devletin, iş gücü piyasasına, sosyal güvenlik sistemi ve işten çıkarmayı zorlaştıran yasalarla müdahale etmesi, emek faktörünün maliyetinin yükselmesine neden olmuştur. Tüm bunlar, sonuçta enflasyonun da yükselmesine neden olmuş ve kriz eğilimini tetiklemiştir.

Enflasyonla mücadelede, gelirlerle devlet bütçesi arasında eşgüdüm eksikliği yaşanması sonucunda, merkez bankalarının enflasyonla mücadele çabaları (örneğin bu amaçla faiz oranlarını artırması), keskin ekonomik dalgalanmalara yol açmakta, tüm bu etkenlerin sonucunda da kâr oranları düşme eğilimi içerisine girmektedir. Kârlardaki düşme, teknolojik yeniliklerin temposunu düşürerek, makinelerin eskimesine neden olacak ve eskiyenlerin yerini daha gelişmiş yeni makinelerin almasını geciktirecektir. Bu eğilim, sermaye sahiplerinin Schumpeter-yen güdülerini kaybedip daha az risk almaları nedeniyle derinleşecektir. Bu yönelimde, sermayenin elini kolunu bağlayan yasal-kurumsal engellerin etkisi de büyüktür. Bu engeller, işletmelerin kendi kendilerini finanse etmesini zorlaştıran finansal zorluklar, iş gücü esnekliğinin azlığı ve firmaların hareket alanını daraltan düzenlemeler ağının (örneğin çevre koruma yasası) varlığı şeklinde sıralanmaktadır. Bunun yanında, 'yeni sanayileşmiş ülkelerin' endüstri ürünleri arz edicisi olarak ortaya çıkıp, sanayileşmiş ülkelerin ihracat hacimlerini azalt-

¹¹ Lipietz, A., "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzı", *Toplum ve Bilim*, Bahar, no: 56-61, 1993, s.58-82.

¹² Hirsch, J., "Fordism and Post-Fordism: The Present Social Crisis and its Consequences", Bonefeld, W. ve Holloway, J.(ed.), *Post-Fordism and Social Form*, The Macmillan Press, London, 1991, s.8-10.

masının da, krizi doğuran etkenlerden birisi olduğu ileri sürülmektedir. Kısacası, krizin kaynağının, Keynezyen ulus-devlet yapısında aranması gerektiği iddia edilmektedir: Güçlü sendikaların varlığı, hükümetlerin örgütlü çıkarların baskısı altında kalması, geniş kitlelerin tüketim kalıpları gibi.

Sorun bu şekilde konulduktan sonra, salt hükümet değişiklikleriyle krizden çıkılamayacağı ileri sürülmektedir. Bunun için, devlet müdahalesinden ve düzenlemeden vazgeçilerek piyasa güçleri yeniden canlandırılmalı, sendikaların gücü kırılmalı, talep azaltılarak talep yapısı değiştirilmeli, refah devleti yapısı parçalanmalı ve yeniden yapılandırılmalıdır. Buna karşılık, Marksist azalan kâr oranları yasası ise, krizin nedenlerinin, tarihsel olarak olumsal, dışsal koşullarda değil, sermaye ilişkisinin kendisinde aranması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu, sermaye ilişkisinde, uzun dönemli dalgalanmaların ve krizlerin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmektedir. Azalan kâr oranları yasasına göre, birikim sürecinde, sermayenin organik bileşimi zorunlu olarak artmakta ve bu artış kârların azalmasına, sermayenin aşırı üretimine ve krize neden olmaktadır. Bu mekanizmanın işleme, bu yasaya karşı olan eğilimlerin (görelî artı değer artırılması, teknolojik gelişme yoluyla sermayenin organik bileşiminin değiştirilmesi, reel ücretlerde düşüş sağlanması ve sömürünün yoğunlaşması) harekete geçirilememesine bağlıdır.¹³

Hirsch'e göre kâr oranlarının düşme eğilimi yasası bize, tekil tarihsel krizlerden çok, sosyal yapının krize eğilimli olan genel özelliklerini (ki bunlar tarihsel olarak farklı biçimler almaktadırlar) anlama olanağı vermektedir. Bu çerçevede Hirsch, krize nasıl bakmaktadır? Ona göre Fordist uzun dalga, 1960'larda zirvesine ulaşmış ve 1970'lerin ortasında ise bu büyüme yeni bir krizle (*secular crisis*) son bulmuş ve ardından da kriz tüm dünyaya yayılmıştır. Fordist birikim modeli kâr oranlarında istikrarlı ve büyük miktarda artış gerçekleştirilmesini olanaklı kılmıştı. Fordizm temelde sermaye için yeni yatırım alanlarının yaratılması ve görelî artı değer istikrarlı bir şekilde yükseltilmesine dayanıyordu. Görelî artı değer artırılması, kitlesel endüstri üretimi yoluyla iş gücünün yeniden üretim maliyetinin düşürülmesi ve işgücü verimliliğinde devasa artışlar gerçekleştirilmesine bağlıydı. Buna ek olarak sermaye-

---

¹³ Ak, s. 10-11.

nin organik bileşiminde ani artışları engelleyen bir dizi teknolojik gelişmenin de varlığını belirtmek gereklidir. Yeni ve ucuz hammaddelerin kullanılması ve enerji kaynakları (petrol), hizmet sektörünün endüstrileşmesi, yeni organizasyon, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi bunlar arasında sayılabilir.¹⁴

Modern refah devleti, dünya çapında yaşanan rekabet baskısı, sermayenin artan yoğunlaşması ve sosyal çözülmenin yaşandığı bir konjonktürde ortaya çıktı. Bu etkenler ekonomi ve sosyal üretim koşullarını, tek başına piyasa güçlerine bırakmayı imkansız hale getiriyordu. Sermayenin yoğunlaşması ve sosyal çözülmenin yaygınlaşması, bürokratikleşmenin artmasına yol açıyor ve düzenleyici, kontrol eden ve gözetleyici bir devletin gelişmesine neden oluyordu. Bürokratik devlet düzenlemeleri, böylece, ekonomik işleyişin ve yeni üretim ve tüketim yapısına uygun işgücü oluşturmanın önkoşulu haline geliyordu.

Fordizmin krizine yol açan temel etken, fordist birikim rejiminin ve hegemonik yapısının, artık sermayenin değerlenmesinin önünde engel oluşturmaya başlaması ve taylorist iş örgütlenmesinin sınırlarının sonuna gelmiş olmasıydı. İşin yoğunluğunun artması, vasıfsızlaşma, monotonluk ve yabancılaşma, organize olmayan, gizli ve düzensiz direniş biçimlerinin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Bu da yalnızca düzenleyici bürokrasiyi çözmekle kalmıyor ama aynı zamanda yüksek teknoloji ve birbiri içine geçmiş üretim sistemlerinin, “kaytarma”, “sabotaj” vb. yöntemlerle, verimsiz hale getirilmelerine yol açıyordu. Diğer yandan, korporatist devlet de ciddi bir sarsıntı geçirmekteydi. Birikimde yaşanan sorunların artışı ve büyüme oranının düşmesi nedeniyle, ücretli çalışanların fordist bütünleşmesini ve disiplinini sağlayan karmaşık kurumsal düzenlemeler, kapitalist kâr için tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bir yandan büyüme oranları düşerken ve sosyal zarar artarken (işsizlik, emeğin parçalanması ve yıpranması), diğer yandan da sosyal güvenlik sistemi artan oranda mali kaynağı emmeye devam ediyor ve böylelikle devletin mali krizinde başlıca etken durumuna geliyordu.¹⁵

Fordist birikim rejiminin krizi, teknolojik gelişmelerden yararlanılarak esnek bir düzenleme tarzı geliştirme yönünde aşılacak istenmektedir. Sermaye artık ulusal külfetlerden kurtulma derindedir. Bunun için

---

¹⁴ Ak, s. 16.

¹⁵ Ak, s. 18-24

bilgi temelli, daha esnek ve rekabetçi bir üretim sistemine geçilmek istenmektedir. Bu çerçevede, bilgisayarın yaygın kullanımı ve internet aracılığıyla tüm dünyayı bir birine bağlayan bir networkün kurulması, sermaye için yeni bir mekan yaratmıştır. Bill Gates yeni oluşan bu siber mekanı, *sürtünmesiz kapitalizmin* önünü açan bir gelişme olarak görmekte ve övmektedir. Burada sürtünmeden kastedilen nedir? "...[B] u ifade sibermekan kapitalizmi ideolojisinin, maddi ataletin son izinin de silindiği bütünüyle saydam, etervari bir mübadele aracı fikrinin temelinde yatan toplumsal fanteziyi kusursuz biçimde aktarmaktadır. Burada can alıcı nokta, 'sürtünmesiz kapitalizm' fantezisinde bir kenara attığımız 'sürtünme'nin, sadece her türlü mübadele sürecini ayakta tutan maddi engellerin gerçekliğine değil, öncelikle toplumsal mübadele mekânına patalojik bir damga vuran travmatik toplumsal antagonizmaların, iktidar ilişkilerinin vs. gerçek'ine de karşı geliyor olmasıdır."¹⁶ Eğer bu fantezi tümüyle gerçek olursa, ekonomik mübadelelerin ulusal zincirlerinden kurtulması ve içinde dolaştığı siber mekanda ulus-devlet tarafından gözetlenmesi ve düzenlenmesi imkansız hale gelecektir. Devletlerin bu şekilde iktidarsızlaşması karşısında, çoğulcu paradigmanın iddia ettiği gibi, yalnızca siyasal iktidarın ele geçirilmesi, çıkar maksimizasyonu için yeterli olmayacaktır. Bu durum, temsili demokrasinin karşılaştığı en büyük açmazlardan birisi olarak görülmektedir. Demosun demokrasi talebi, sayıları yüzü aşan uluslararası şirketler oligarşisinin insafına bağlı hale gelmiştir. Burada liberal demokrasinin temel ilkelerinden birisi olan hesap verilebilirlik ilkesi de büyük ölçüde işlevsizleşmektedir. Çünkü küreselleşen dünyada, ulus-devletlerin uluslararası sermayeden bağımsız olarak, kendi halkları yararına politika geliştirme özerklikleri, son derece sınırlı hale gelmiştir. Hal böyle olunca, periyodik aralıklarla yapılan seçimlerde halkın ne adına kimden hesap soracağı belirsizleşmektedir. Neo-liberallerin fantezilerinden birisi, ekonominin siyasetten kesin olarak ayrılması ve hiçbir partinin ekonomik politikasının, pazar ilişkilerine müdahale etmemesi idi. Bunun arkasında, toplumu türdeş bir bütünden ibaret görme eğilimi yatmaktaydı. Çağımızda hegemonik iktisadi ve toplumsal politikalara karşı demokratik seçimlerle iş başına gelmek oldukça zorlaşmış bulunmaktadır. Kazara demokratik yönetim iş başına gelmişse de hemen karşısında ABD'nin başını çektiği gelişmiş ülkeler bloğunun müeyyidesiyle karşılaşmakta, bunlar da işe yaramayınca önle-

---

¹⁶ Zizek, S., *Kırılğan Temas*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 270.

yici savaş doktrini çerçevesinde askeri müdahale yoluna başvurulmaktadır. Bu durum ulus-devletlerin egemenliğini zedeleyen temel etkenlerden birisidir.

Refah Devletinin Siyasal Krizi

Offe'a göre, hem klasik liberaller hem de klasik Marksistler kapitalizm ile demokrasinin sürekli bir uyumunu asla tasavvur etmemişlerdi. Ancak iki dolayımlayıcı aracın tarihsel ve tedrici gelişimi, bu uyumu olanaklı kılmıştı. Bunlar kitlesel siyasal partiler ve parti rekabeti ile Keynezyen refah devleti idi. Başka bir deyişle, bu bileşim, siyasal eşitlik ve kitle katılımıyla kapitalist piyasanın uyum içinde olduğu özgül refah devleti modelini ortaya çıkarmıştı. Yine bu çerçevede, bu devlet tipi demokrasi ile bir arada yaşayabilen özgül tipte bir kapitalizme işaret ediyordu.¹⁷ Offe'a göre rekabetçi parti sistemi, kapitalizm için istikrarlaştırıcı bir unsurdur. 20. yüzyıl başlarında Luxemburg, Weber ve Michels gibi çok farklı çizgideki yazarlar, iktidar olma güdüsüyle rekabet içerisine giren siyasal partilere dayanan siyasal liberalizmin, hem kitlelerin dinamizmlerini yok edeceği hem de nesnel çıkarlarının bilincine varmalarını engelleyeceğini ileri sürmüşlerdi. Offe, rekabetçi parti yapısının üç önemli sonucu olduğunu belirtmektedir:

Parti ideolojisinin deradikalizasyonu: Partiler seçimlerde başarılı olmak ve iktidara ulaşmak için programlarını siyasal piyasanın (kitlelerin o andaki eğilimlerinin) nabzına göre ayarlamak zorunda kalacaklardır. Bu olabildiğince çok seçmene ulaşmak için programlarındaki sivri unsurların yumuşatılmasını ve gerektiğinde iktidar olmak adına, zıt görüşteki partilerle ortak bir noktada buluşmalarını zorunlu kılacaktır. Diğer yandan rekabetçi parti sistemleri, rekabetin gereklerine uymak için aşırı derecede bürokratikleşmiş ve örgütlenmiş yapılar olmaya zorlanacaklardır. Bir şirket varlığını korumak için nasıl piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda adımlar atıyorsa, partiler de varlıklarını sürdürmek için siyasal piyasanın eğilimlerini gözetmek zorunda kalacaklardır. Diğer yandan, tüm bu parti faaliyetleri, bu işin eğitimini almış profesyonel kişiler tarafından yürütülmek durumundadır. Bu ise, ister istemez parti yöneticilerinin seçmen kitesinden farklılaşması sonucunu doğuracaktır.

---

¹⁷ Offe, C., "Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State", Offe, C., *Contradictions of the Welfare State*, MIT Press, Cambridge ve Massachusetts, 1984, s. 182.

Sıradan Üyelerin Pasifleştirilmesi: Parti faaliyetlerinin siyasal piyasanın özellikleri ve eğilimlerinin saptanmasına yönelik profesyonel bir faaliyete indirgenmesi, kitlelerin parti içi seçim mekanizmasında karar verici mevkilerden dışlanmasına, dolayısıyla giderek eylemsizleşmesine neden olmaktadır.

Kolektif Kimlik Anlayışının Çözülmesi: Modern partilerin her kesime hitap etmek istemeleri (*catch-all-party*), parti taraftarlarının yapısal ve kültürel farklılıklarının artmasına neden olmaktadır. Seçmen kitlesinin bu heterojen yapısı, modern partileri çok farklı istek ve ilgileri karşılamak için ‘ürün farklılaştırmasına’ gitmeye sevk etmektedir. Parti sistemi böylelikle, genel oy hakkı yoluyla, eşitsiz bir toplumun varlığını sürdürmesinin aracı haline gelmiş olmaktadır.¹⁸ Başka bir deyişle, rekabetçi parti sistemi, kapitalist birikimin politik meşruiyetini sağlama işlevi ile donatılmış bir dolayım alanı durumuna gelmiştir. Hausler ve Hirsch¹⁹ de Batı Almanya örneğinden yola çıkarak benzer bir sonuca varmışlardır. Bu yazarlara göre, partilerin temel işlevlerinden birisi, toplumdaki farklı çıkar gruplarını tek bir parti çatısı altında bir araya getirip isteklerini ifade ederek, onları *yakalamak* ve hegemonik projeye eklemektir.

20. yüzyıl kapitalizmi, Schumpeteryen güdülerle hareket eden tekil müteşebbisler yerine, temel itici gücünü, endüstri ve finansman sisteminde kurulu organizasyonlardan alan örgütlü bir toplum olarak nitelenebilir. Bu toplum modeli 19. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlamış ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde, büyük şirketler ortaya çıkmış, sosyal alt yapıyı yöneten kamusal kurumlarla birlikte sermaye dolaşımını kolaylaştıran ticari işletme ve finansal sistemler hızlı bir gelişme gösterirken, tam zamanlı ücret sözleşmesi temel bir norm haline gelmiştir. Bu yapı içerisinde, işgücü işlevsel parçalara bölünüyor ve hangi işin nasıl yapılacağı açık bir biçimde tanımlanıyordu. Hiyerarşik bir tabakalaşmaya gidilerek, işçilerin davranış kalıplarında ortaya çıkabilecek olası belirsizlikler en aza indirilmeye çalışılıyordu. Böylelikle, kapitalizmin parçaladığı geleneksel hayat tarzlarının yıkıntıları üzerinde, toplumsal aidiyet duygusu yeniden inşa edilmeye çalışılıyordu. Bu fordist rejimde, belirsizlik, küçük taşeron işletmeler, tarım, küçük tüccarlar ve üçüncü dünya ülkeleri gibi

¹⁸ Ak, s. 187.

¹⁹ Hirsch, *a.g.e.*, s. 310.

sermaye birikiminin sınır bölgelerine gönderiliyordu. Büyük işletmeler, kapitalizmin çevresinde yer alan ücretsiz çalışanları, işgücüne dahil edip ana ekonomiye bağlama stratejisi izliyorlar ve böylelikle de topluma uyumlarını sağlayarak ekonomik büyümelerini meşrulaştırmaya çalışıyorlardı. Bireylerin, istihdam ve sosyal haklar yoluyla topluma entegre olması amaçlanıyordu. Bu toplum modelinde sosyal haklar yurttaşlığın kurucu unsuruydu. Bu haklar, sosyal bütünlüğün çimentosunu oluşturuyorlardı. Ancak fordizmin kriziyle birlikte, sermayenin küresel rekabet gücünü artırma stratejisi doğrultusunda, sosyal haklar yeniden tanımlandı ve toplumsal refahı sağlayıcı kurumlar işlevini yitirmeye başladı.²⁰ Birey, kendi kaderine terk edildi ve sosyal çözülme belirtileri ortaya çıkmaya başladı.

İşsizliğin tekrar ortaya çıkması, toplu pazarlık sisteminin ademi merkezileşmesi ve işgücü piyasalarının yeniden metalaştırılması yönündeki çabalar, refah devleti döneminin 'tek ulus' stratejisinin altını oymaya başlamıştı.²¹ Artık kolektif kimlikler parçalanmaya başlamış ve ortaya çıkan yeni özne konumları, kapitalist sistemin meşrulaştırılmasının aracı olan mekanizmalara meydan okur hale gelmişti. Bunun en somut görünümünün temsil sisteminde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede, rekabetçi parti sistemi, ortaya çıkan yeni pratikler tarafından ya by-pass edilmiş ya da çöktürülmüştü. Bu yeni olgulardan ilki, *yeni toplumsal hareketlerin* ortaya çıkması idi. 1970'lerde pek çok kapitalist ülkede ortaya çıkan etnik, bölgeci, kentçi, çevreci, feminist, barış ve gençlik hareketlerinin rekabetçi parti sistemi tarafından kapsanması zor görünüyordu. Bu hareketler, iki temel karakteristik özelliğe sahipti. Onların projeleri ve talepleri geleneksel sınıf hareketlerinde olduğu gibi mal ya da işgücü piyasasında sözleşmeyle elde edilen kolektif konumlara dayanmıyordu. Ortak paydaları yaş, cinsiyet, ulus ya da insan olma temelinde kendi doğal kolektif kimliklerini ifade etmek istemeleriydi. Bu yüzden pazar konumlarını koruyan ve geliştiren bir temsil mekanizması içinde yer almak yerine ondan özerk olmayı savunuyorlardı. Bu yönelim geleneksel temsil sistemini büyük bir krizle karşı karşıya getirdi. Temsil sisteminin krize girmesinde, başlıca üç hareketin (barış, çevre ve insan hakları) kendi varlıklarını açıkça devlete karşı konum-

---

²⁰ Aglietta, M., "Capitalism at the Turn of the Century: Regulation Theory and the Challenge of Social Change", *New Left Review*, November-December, No: 232, 1998, s. 55- 6, 64.

²¹ Mishra, R., *Globalization and the Welfare State*, Edward Elgar, Cheltenham ve Northampton, 1999, s. 11-2.

landırmaları oldukça önemliydi. İkinci etken, kamu politikasının parlamento dışı yollarla belirlenmeye başlanması ve buna paralel olarak ulus çapında işlevsel temsil edilme mekanizmasının çökmesiydi. Bu çöküş kendisini en açık biçimde refah devleti modelinin çıkarlarının korporatist temsili konusunda göstermişti. Üçüncü etken ise, rekabetçi parti sistemine alternatif olarak politik baskı uygulanması ve demokrasinin otoriteryen formlar doğrultusunda tedricen dönüştürülmesiydi. Burada baskı kavramının, analitik bir biçimde temsil sisteminden dışlanma anlamında kullanıldığı vurgulanmalıdır.²²

Keynezyen refah devleti modelinde, ekonomi politikası, büyüme ve tam istihdamı arttırma stratejisine dayanıyordu. Sosyal politika ise, endüstriyel toplumun risklerine maruz kalanların korunmasını amaçlıyordu. İkinci strateji ancak ilkinin aksamadan sürdürülmesine bağlıydı.²³ 1970'lerde fordist birikim rejiminin krize girmesi, daha önce kazanılan toplumsal hakların neo-liberaller tarafından lüks olarak görülmesine neden oldu. Neoliberaler temel olarak, rekabet ve esneklik ilkeleri doğrultusunda, refah devletinin yeniden yapılandırılmasını savunuyorlar, bir bakıma ekonomi ile politikanın *biçimsel* ayrımının edimsel bir ayrım haline getirilmesini istiyorlardı. Başka bir deyişle, klasik liberallerin savunduğu negatif anlamda devlet anlayışı tekrar yerleştirilmek isteniyor, piyasanın hiç bir müdahale olmadan kendi kendini düzenleme yeteneğine sahip olduğu öne sürülüyordu. Bu çerçevede yürütülen saldırılar sonucunda, refah devletinin yapısında kimi gedikler açıldığı kesindir. Bunların en başında Keynezyen tam istihdam politikalarından vazgeçilmesi gelmektedir. Ancak bunun dışındaki alanlarda yaşanan erozyonun beklenenden daha az olduğu görülmektedir. İşsizlik sigortası gibi ana sosyal programlar, demokratik mücadeleler sonucunda, kesinti ve bazı bozulmalara rağmen varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.²⁴ Örneğin Castells'in (2003) 17 OECD üyesi ülkeyi kapsayan araştırmasının sonuçları, küreselleşmeyle birlikte sosyal harcamaların azalmak bir yana arttığını göstermektedir. Bu çalışmada ülkelerin milli gelirleri içinde, toplam harcamalar ve sosyal devlet harcamalarının ne kadar artış gösterdiği hesaplanmıştır. Ülkeler tarihsel ve kültürel özelliklerine göre bu konuda farklı eğilimler göstermektedirler. Kamu sektörünün küçük ve liberal geleneğin güçlü olduğu İngiltere konuşan

---

²² Offe, *a.g.e.*, s. 188-91.

²³ Ak, s. 198.

²⁴ Mischra, *a.g.e.*, s. 53-49

ülkelerde sosyal harcamalar daha az artarken, geniş bir kamu sektörüne sahip Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde sosyal harcamaların daha hızlı arttığı gözlenmiştir. Buna göre, 1984 yılında 17 OECD ülkesinde ortalama devlet harcamaları 1984 yılında milli gelirin % 45,2'si iken, bu oran 1997 yılında % 0,5 azalarak % 44,7'ye düşmüştür. Aynı yıllar itibariyle sosyal harcamalardaki değişmeye bakıldığında, 1984'te milli gelirin % 20,2'sini oluşturan sosyal harcamalar % 2,7 artış kaydederek % 22,9'a çıkmıştır. Hirsch²⁵ de, neo-liberallerin zayıf devlet iddialarının geçersiz olduğunu belirtmektedir. Buna göre, post-fordist ve post-Keynezyen devlet, meydanı piyasa güçlerine bırakmak bir yana, sosyal çıkarların farklılığından özerk, pek çok değişik müdahale aracına sahip, içte ve dışta aşırı derecede silahlanmış güçlü bir devlet olacaktır. Çünkü işçi sınıfı içinde yaşanan bölünmeler, reformist sosyal demokrat partileri seçmen desteğinden mahrum bırakma eğiliminde iken, sendikalar imtiyazlı bir çekirdek işçi kesimin ortak çıkarlarını savunan örgütlere dönüşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu, Keynezyen dönemin, sınıf çıkarları temelinde organize olan korporatist devletin esas ayağının çökmesi anlamına gelmektedir. Bu parçalanmış yapının, devleti, bilgi teknolojisinin sunduğu imkanlardan yararlanarak, baskı ve gözetleme aygıtlarını daha da geliştirmeye ve büyütme zorlayacağı kesindir. Böylelikle, klasik liberalizmin gece bekçisi devlet idealine daha da yaklaşmış olacağı açıktır.

Bu gelişmeler ışığında, ulus-devleti nasıl bir gelecek beklemektedir? Bundan sonraki başlık altında bu sorun tartışılmaya çalışılacaktır.

ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

Günümüzde ulus-devletin bir geçiş süreci içinde olduğu düşüncesi, yaygın bir düşüncedir. Ancak ulus-devletin gelecekte nasıl bir biçim alacağı, hatta var olup olmayacağı konusunda uzlaşmaya varılmış değildir.²⁶ Ulus-devletin bir geçiş sürecinde olduğunu ve yakın gele-

²⁵ Hirsch, *a.g.e.*, s. 28-31.

²⁶ Jessop (*State Power*, Polity Press, Cambridge, 2002, s. 210, 224), 2. savaş sonrası kuzey-batı Avrupa devletlerinin ideal tipik Keynezyen ulusal refah devletleri olarak tanımlanabileceğini, bu devlet modelinin 1970'ler ve '80'lerin başından itibaren ciddi ve çok yönlü bir kriz içerisine girdiğini ve yeni işlevlerle donanmış yeni bir devlet formunun ortaya çıkmaya başladığını belirtmektedir. Jessop bu yeni modeli ulusal rejim sonrası Shumpeteryen çalışma devleti olarak nitelendirmektedir. Avrupa özelinde yaptığı değerlendirmede, birinci modelin ölçek ekonomilerini gerçekleştirmek için tek pazar yaratmayı esas alırken, ikincisinin AB'yi daha rekabetçi, bilgi temelli bir ekonomik yapıya kavuşturarak Avrupa sosyal modelini 'modernize' etme niyetinde olduğunu vurgulamaktadır.

cekte yok olacağını düşünmenin büyük bir hata olacağını öne süren Went'e²⁷ göre, günümüzde küresel ekonominin başlıca açmazı, sermayenin artan küreselleşme eğilimi ile, ulus-devletlerin işlevleri ve yapıları bakımından küreselleşmeye son derece mesafeli bir tutum içerisinde bulunmasıdır. Sermaye ve devletin işlevleri arasındaki bu tekabül-yetsizlik, var olan yapının şimdiki gibi süremeyeceğini, mutlak surette bir biçim değişimine gidilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir. Ancak bu konuda, pek çok çıkar çatışması ve meşruiyet sorunu ile karşı karşıya olunduğundan, kesin sonucu öngörmek mümkün olmamakla birlikte üç senaryodan söz edilmektedir.²⁸ Bu üç olası devlet modelini şu şekilde özetlemek mümkündür:²⁹

Ulus-aşırı devlet (Transnational State): Bu yaklaşımı savunan yazarlar, Kees van der Pijl, Leslie Sklair, Robert Cox, Barry Gill, William Robinson ve Jerry Harris gibi neo-Marksist yazarlardır. Özellikle Robinson ve Harris'in³⁰ konuyla ilgili makaleleri son derece verimli bir tartışma ortamının oluşmasına imkan vermiştir. Robinson ve Harris'e göre, ulus-aşırı devlet, ulus-aşırı kapitalist sınıfın (*Transnational capitalist class*) kurumsal ve siyasal ifadesi olan bir aygittir. Ulus-aşırı sermaye sınıfı içinde, yönetici elit 1970'lerden 1990'lara gelinen süreçte politikleşmiştir. Politikleşen bu kesim, küresel yönetici sınıfın politika oluşturucu failer haline gelmelerini sağlayacak ulus-aşırı kurumları yaratmıştır. İşte bu kurumlar, yeni biçimlenmekte olan ulus-aşırı devlet aygıtının ilk örneklerini oluşturmuşlardır. Bu aygıt, ulus aşırı politik kurum ve forumlarla birlikte dönüşüme uğramış ve dışsal olarak, bütünleşmiş ulus-devletlerin içeriğini oluşturduğu bir ağdan ibarettir ve henüz merkezileşmiş kurumsal bir biçime de kavuşmamıştır. Bunlardan ekonomik forumlar, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Bölgesel bankalar vb. uluslararası kuruluşlardan oluşurken politik forumlar ise G-7, G-22, Birleşmiş Milletler Sistemi, OECD, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşki-

²⁷ Went, R., "Globalization: Towards a Transnational State? A Skeptical Note", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter, 2002, s. 484-491.

²⁸ Ak, s. 490.

²⁹ Bu başlık altında sunulan tartışmaların planı, büyük ölçüde Went'in ("Globalization: Towards a Transnational State? A Skeptical Note", *Science and Society*, Vol. 65, No.4, Winter 2002) yaptığı sınıflandırmaya dayanmaktadır.

³⁰ Robinson, W., I ve Harris, J., "Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class", *Science and Society*, Vol. 64, No. 1, Spring, 2000, s. 11-54.

latı vb. yapılardan oluşuyordu. Ulus-aşırı sermaye, doğrudan ulus-aşırı devlet aygıtlarında kurumsallaşmış ve bu çok katmanlı yapı aracılığıyla bir ulus-aşırı devlet iktidarı olarak işlemeye başlamıştır. Yine bu küresel kurumlar aracılığıyla ki, ulus-aşırı sermaye, yeni bir küresel çapta kapitalist hegemonya kurma teşebbüsünde bulunabilmiştir. Bu çerçevede, IMF, DB, DTÖ gibi ulus-aşırı devleti oluşturan kurumlar, yalnızca dünya burjuvazisinin dünya emek gücü üzerinde değil, ama aynı zamanda dünya sermayesinin hegemonik olmayan kesimleri üzerinde de baskı kurma yoluna gidiyordu.³¹ Tek bir dünya devleti fikrini anımsatan bu modele, özellikle Arrighi³² tarafından çok güçlü itirazlar yöneltilmiştir: Buna göre ilkin ulus-aşırı devlet aygıtını oluşturduğu iddia edilen kurumlar heterojen bir yapı oluşturmaktadırlar. Bunlar bir aygıt olarak davranamayacak kadar farklı ve eşgüdünden yoksun bir yapı arz etmektedirler. İkincisi, bu kurumların çoğu ABD hegemonyasını yerleştirmek için oluşturulmuş olan kurumlardır. Üçüncüsü, ulus-aşırı sermaye 1960'lardan sonra gerçekleşen bir fenomendir, oysa sözü edilen *acronymic* kuruluşlar çok daha önce kurulmuşlardır. Dolayısıyla, kendi için sınıf olma yolunda ilerleyen ulus-aşırı sermayenin ifadesi olamazlar. Ulus-aşırı sermayenin ifadesi olabilecek iki kurumdan söz edilebilir. İlk başta G-7 ve Üçlü Komisyon (Trilateral Commission) ya da G-7 ve Dünya Ekonomik Forumu. Ancak, bu kurumlar da, Güney-Kuzey çelişkesinin azalmasının birleştirdiği global sermayenin aracı ve ifadesi olmaktan çok, ABD'nin ve Kuzey İttifakı'nın çıkarlarına yakındırlar.³³ Mann³⁴ de, Robinson ve Harris'i iddialarını kanıtlayacak yeterince ampirik veri sunamamakla eleştirmektedir.

Üst-Emperyalizm (Super Imperialism): Bu modelde tek bir emperyalist devlet, diğer devletlerin gerçek anlamda bağımsız olmalarını engelleyecek derecede ve onları yarı-sömürge, küçük iktidarlar dereke-

---

³¹ Robinson ve Harris, *a.g.e.*, s. 27-9.

³² Arrighi, G., "Global Capitalism and the Persistence of the North-South Divide", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter, 2002, s. 474.

³³ Robinson ("Global Capitalism and Nation-State -Centric Thinking- What We Don't See When We Do See Nation States: Response to Critics", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter, 2002, s. 500-508) yapılan eleştirilere yanıt vermeye çalışmıştır. Ancak bunda pek başarılı olduğu söylenemez. Ona göre ulus-aşırı devlet aygıtının kurumlarını oluşturan uluslararası kuruluşların idari görevlileri serbestçe hareket etmemekte, Gramsci'ci anlamda ulus-aşırı sermayenin organik aydını gibi davranmaktadırlar (Ak, s. 508).

³⁴ Mann, M., "Globalization is (Among Other Things) Transnational, International and American", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter 2002, s. 464-469.

sine indirgeyen bir hegemonik güce sahiptir. Bu tür hegemonyaya aday en büyük ülke, görelî ekonomik gücü, parasının uluslararası gücü, küreselleşmiş mali piyasalarda hisse senetleri değerlerinin sürekli artması ve küresel askeri gücü vb. nedenlerle ABD'dir.

Bloklar arasında sürekli rekabetin olması: Sermayenin uluslararası birleşmesi sonucunda, çok sayıda emperyalist gücün yerini birkaç büyük emperyalist güç alsa da, sermayenin eşitsiz gelişmesi, yine de küresel ölçekte bir çıkar birliğinin sağlanmasını güçleştirmektedir. Bu model AB'nin artan bütünleşmesi ve Asya bloğundaki gelişmeler dikkate alındığında yabana atılacak bir olasılık değildir. Uluslararası çıkar çatışmaları ve meşruiyet sorunları göz önüne alındığında, bu üç modelden hangisinin gerçekleşme olasılığının daha fazla olduğunu söylemek, şimdilik kolay görünmemektedir.³⁵

Küreselleşme büyük ölçüde, üretici etkinlikten kopmuş spekülâtif finans sermayesinin damgasını vurduğu dünya ölçeğinde bütünleşik bir pazar yaratma sürecidir. Ancak, bu, düz çizgisel olan ve kolay işleyen bir süreç değil, tersine bütünleşmeyi olduğu kadar parçalanmayı, uyumu olduğu kadar çatışmayı da içeren çelişkili bir süreçtir.³⁶ Küreselleşmenin, ulus-devletlerin egemenliklerine son vermese bile, büyük ölçüde zayıflattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu duruma yol açan gelişmelerden birincisi ekonomik alanla ilgilidir. Sermayenin yeni teknolojilerden yararlanarak zamanın ve mekanın yarattığı *sürtünmeyi* asgariye indirmesi söz konusudur. Uluslararası spekülâtif sermaye hareketlerini kontrol etmek bir yana, onları görebilmek bile oldukça güç hale gelmiştir. Koruyucu gümrük duvarlarının pek çok ülkede kaldırıldığı gerçeği göz önüne alındığında, devletlerin kısa vadeli spekülâtif sermaye kaçışlarına neden olacak cesur politikalar izlemesi zor görünmektedir. İkincisi, uluslararası politik karar organlarının gelişmesi ulus-devletin uluslararası alanda hareket özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu tür örgütlenmeler, uluslararası hükümet örgütleri, uluslararası hükümet dışı örgütler, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ve AB gibi bölgesel bloklaşmalardır. Üçüncü sınırlayıcı etken ise, uluslararası hukukun oluşturduğu devlet üstü yargı organlarıdır. Bunlar İnsan Hakları ve

---

³⁵ Went, *a.g.e.*, s. 490.

³⁶ Axtman, R, *Liberal Democracy into the Twenty-first Century: Globalization, Integration, and the Nation State*, Manchester University Press, Manchester, 1996, s. 142; Held, D., *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1997, 339-41.

Temel Özgürlüklerin Korunması İçin Avrupa Konvansiyonu, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile getirilen düzenlemeler ve Uluslararası Nuremberg Mahkemesi'dir. Bu konuda en ileri uygulama Avrupa Birliği'nce yapılmaktadır. AB, yurttaşlarına *doğrudan* Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvurma hakkı tanımıştır. Dördüncü sınırlama ise, kültür ve çevreye ilişkindir. İngilizcenin dünya ölçeğinde yayılması ve bilim, işletme, bilgisayar, hukuk, bilim ve politikanın hakim dili haline gelmesi ve bunun medya ve internet aracılığıyla tüm dünyaya yayılması, ulusal siyasetçilerin ulusal bir kültür politikası izlemelerini zorlaştırmaktadır. Örneğin Çin, internet erişimini yasaklamaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır. Diğer yandan, çevre konusunda karşılaşılan sorunlar (atmosfer, iklim sistemleri ve denizlerde yaşanan sorunlar) tek başına ulusal düzenlemelerle önüne geçilebilecek sorunlar değildir. Ayrıca, nükleer enerji kullanımının yarattığı riskler (Çernobil vakası) ve asit yağmurları ancak küresel ölçekte alınacak tedbirlerle önüne geçilebilecek risklerdir.³⁷

Küreselleşme, ulus-devletin otoritesi üzerinde bir dizi baskı uygulayarak kapasitesini yukarıdan, dışarıdan ve aşağıdan gelen baskılarla zayıflatmaktadır. Kimi devlet kapasiteleri, bölgesel (*pan-regional*), çok uluslu ve uluslararası kurumlara devredilmektedir. Kalan yetkiler de ulus-devlet içinde yeniden yapılandırılmakta, yerel ve bölgesel yönetim düzeylerine devredilmektedir. Eğer, başka devlet yetkisi kalmışsa onlar da bölgesel ve yerel yatay iktidar şebekeleri (ki bunlar da ulus-devletleri devre dışı bırakıp, pek çok ulus-devlet içi, yerel ve bölgesel faille bağlantı kurmaktadır) tarafından gasp edilmektedir.³⁸

Küreselleşmenin vardığı bu düzey her şeye rağmen, yurttaşlar topluluğunun temel ögesini oluşturduğu ulus-devletlerin ortadan kalkacağı ya da öneminin azalacağı anlamına gelmemektedir. Devletlerarası entegrasyonun en gelişmiş örneği olan Avrupa Birliği'nde bile, Birlik vatandaş olmanın ön koşulu üye ülkelerden birisinin vatandaş olmasıdır.³⁹ Dolayısıyla, yurttaş topluluklarının oluşturduğu birimler olarak ulus-devletlerin varlıklarını daha uzun bir süre sürdüreceklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü, henüz, hem devletler teritoryal karaktere sahip olmaya devam etmektedir hem de farklı burjuva kesimleri arasın-

---

³⁷ Held, *a.g.e.*, s. 343-52.

³⁸ Jessop, *a.g.e.*, 1994, s. 24-5; Castells, *a.g.e.*, 1997, s. 304-6.

³⁹ Axtman, *a.g.e.*, s. 165.

daki rekabet, ulus ya da bölgesel temelli olarak varlığını sürdürmektedir. Bu rekabette kazanan taraf, devlet desteğini arkasına alan taraf olacaktır.

SONUÇ

2. Dünya Savaşı sonrası dönemin bir ürünü olarak ortaya çıkan Keynezyen refah devleti, 1970'lerin ortalarından itibaren ciddi ekonomik ve politik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kar oranlarının azalma eğilimi içerisine girmesi, fordist birikim rejiminin sermaye birikiminin önünde bir engel olarak görülmesine yol açmış ve ancak dışa açık, rekabetçi bir düzenleme tarzıyla krizden çıkılabileceği savunulmaya başlanmıştır. Diğer yandan, ulus-devletler ekonomik krizle birlikte siyasal bir krizle de karşı karşıya kalmışlardır. Refah devletinin sosyal aidiyeti artırıcı politikalarının terk edilerek bireyin kendi kaderine terk edilmesi, sosyal çözülme artırmış ve ortaya çıkan yeni özne konumlarının siyasal yapı içerisinde yer bulmakta güçlük çekmeleri, temsili sistemde krize neden olmuştur. Bu devletlerin büyük meşruiyet bunalımları ile karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Refah devletinin ekonomik ve siyasal krizi, onun siyasal biçimi olan ulus-devlet yapısında da önemli değişiklikler doğurmuştur. Her şeyden önce sermayenin faaliyet alanı ulus-ölçeğinden dünya ölçeğine yayılmıştır. Bu, sermayenin ihtiyaçları ile ulus-devletin mevcut yapısı arasında tekabüliyetlik yaşanmasına neden olmuştur. Üretim ilişkilerinin küresel ölçekte düzenlenmesi sorunu, kimi ulus-devlet yetkilerinin uluslararası kurumlara devredilmesiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Sermayenin küreselleşmesiyle birlikte pek çok yetkisi elinden alınmış olsa da, ulusal sermaye birikimi burjuvazi için önemini korudukça ulus-devletler de varlığını sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aglietta, M., "Capitalism at the Turn of the Century: Regulation Theory and the Challenge of Social Change", *New Left Review*, Nowember-December, No: 232, 1998, s. 41-90.
- Anderson, P., *Tarihten Siyasete Eleştiri Yazıları*, İletişim, İstanbul, 2003.
- Arrighi, G., "Global Capitalism and the Persistence of the North-South Divide", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter, 2002, s. 469-476.
- Axtman, R., *Liberal Democracy into the Twenty-first Century: Globalization, Integration, and the Nation State*, Manchester University Press, Manchester, 1996.
- Boratav, K., "Emperyalizm mi Küreselleşme mi?", E.A. Tonak (der.), *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.

- Burnham, P., "Küreselleşme, Apolitikleştirme ve 'Modern' Ekonomi Yönetimi", *Praksis*, 9, Kış-Bahar 2003.
- Castells, M., *The Power of Identity*, Vol. II, Blackwell Publishers, Oxford, 1997.
- Castells, M., *The Rise of the Network Society*, Vol. I, Blackwell Publishers, Oxford, 2002.
- Castles, F. G., "The Future of the Welfare State: Crisis Myths and Crisis Realities", 2003, http://www.utoronto.ca/ethnicstudies/Castles_paper.pdf (5.7.2003).
- Haeusler, J., Hirsch, J., "Political Regulation: The Critics of Fordism and Transformation of the Party System in West Germany", Gottdiener, M. and Komminos, N. (ed.), *Capitalist Development and Crisis Theories*, Mac Millon, London, 1989, s. 301-327.
- Held, D., *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1997.
- Hirsch, J., "Fordism and Post-Fordism: The Present Social Crisis and its Consequences", Bonefeld, W. ve Holloway, J.(ed.), *Post-Fordism and Social Form*, The Macmillan Press, London, 1991, s.8-34.
- Hosbawm, E. J., "The Future of the State", C. H. Alcantra (ed.), *Social Futures, Global Visions*, Blackwell Publishers, Oxford, 1996.
- Jessop, B., "The Transition to Post-Fordism and the Schumpeterian Workfare State", Burrows, R. ve Loader, B.(der.), *Towards a Post-Fordist Welfare State* içinde Routledge, London, 1994.
- Jessop, B., "Küreselleşme ve Ulus Devlet", *Türkiye Günlüğü*, No. 64, Kış, 2001, s. 61-78.
- Jessop, B., *The Future of Capitalist State*, Polity Press, Cambridge, 2002.
- Jessop, B., *State Power*, Polity Press, Cambridge, 2007.
- Lipietz, A., "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzı", *Toplum ve Bilim*, Bahar, no: 56-61, 1993, s.58-82.
- Mann, M., "Globalization is (Among Other Things) Transnational, International and American", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter 2002, s. 464-469.
- Mishra, R., *Globalization and the Welfare State*, Edward Elgar, Cheltenham ve Northampton, 1999.
- Munck, R., *Emeğin Yeni Dünyası*, Kitapyayınevi, İstanbul, 2002.
- Offe, C., "Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State", Offe, C., *Contradictions of the Welfare State*, MIT Press, Cambridge ve Massachusetts, 1984, s.179-206.
- Pierson, C., "Continuity and Discontinuity in the Emergence of the 'Post-Fordist' Welfare State", Burrows, R. ve Loader, B.(der.), *Towards a Post-Fordist Welfare State*, Routledge, London, 1994.
- Robinson, W., I. ve Harris, J., "Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class", *Science and Society*, Vol. 64, No. 1, Spring, 2000, s. 11-54.
- Robinson, W. I., "Global Capitalism and Nation-State -Centric Thinking- What We Don't See When We Do See Nation States: Response to Critics", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter, 2002, s. 500-508.
- Smith, T., *Technology and Capital in the Age of Lean Production*, State University of New York Press, New York, 2000.
- Tonak, E.A., "Niçin Küreselleşme Üzerine Bir Kitap Daha?", E.A. Tonak (der.), *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.
- Went, R., "Globalization: Towards a Transnational State? A Skeptical Note", *Science and Society*, Vol. 65, No. 4, Winter, 2002, s. 484-491.
- Wood, E.M., "Labor, Class, and State in Global Capitalism", Wood, E.M., Meiksins, P. ve Yates, M. (eds.), *Rising From the Ashes*, Monthly Review Press, New York, 1998.
- Zizek, S., *Kırılğan Temas*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.